

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 8 (1990)

Οι Έλληνες της Βιθυνίας και το εθνικό κέντρο, 1898-1903: Ανέκδοτες μαρτυρίες από το αρχείο του συλλόγου "Ανατολή"

Μάγδα Μ. Κιτρομηλίδη

doi: [10.12681/deltiokms.233](https://doi.org/10.12681/deltiokms.233)

Copyright © 2015, Μάγδα Μ. Κιτρομηλίδη

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κιτρομηλίδη Μ. Μ. (1990). Οι Έλληνες της Βιθυνίας και το εθνικό κέντρο, 1898-1903: Ανέκδοτες μαρτυρίες από το αρχείο του συλλόγου "Ανατολή". *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 8, 87-106.
<https://doi.org/10.12681/deltiokms.233>

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΗΣ ΒΙΘΥΝΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ,
1898-1903

Ἀνεκδότες μαρτυρίες ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ συλλόγου «Ἀνατολή»

Τὸ 1891 Μικρασιάτες τῆς Ἀθήνας καὶ τοῦ Πειραιᾶ ἴδρυσαν στὴν Ἀθήνα τὸ Σύλλογο Μικρασιατῶν «Ἀνατολή». Στὸ πρῶτο πρακτικὸ τῆς ἰδρυτικῆς συνέλευσης ἀναφέρεται ἀνάμεσα στοὺς πρώτους, ποὺ εἶχαν τὴν πρωτοβουλία τῆς ἴδρυσής του, καὶ ὁ Γεώργιος Πασχαλίδης¹, ὁ συγγραφέας τῶν τεσσάρων ἐπιστολῶν, ποὺ παρουσιάζω στὴ μελέτη αὐτή.

Ὁ Γεώργιος Πασχαλίδης καταγόταν ἀπὸ τὸ Ὀρτάκιοι τῆς Βιθυνίας. Ἀρχικὰ πῆγε γιὰ σπουδὲς ἰατρικῆς στὸ Montpellier τῆς Γαλλίας, ἀλλὰ ἐπειδὴ δὲν μποροῦσε νὰ συνηθίσει τὸ ὅτι ἦταν ἀνάγκη νὰ χρησιμοποιοῦν στὰ μαθήματα τῆς ἀνατομίας πτώματα ἐγκατέλειψε τὴν ἐπιστήμη αὐτὴ καὶ σπούδασε φαρμακευτικὴ στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν². Στὴν Ἀθήνα ἀπὸ φοιτητῆς ἔδειξε ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν κίνηση γύρω ἀπὸ τὸ θέμα τῆς ἐπίλυσης τῶν σοβαρῶν προβλημάτων τοῦ μικρασιατικοῦ ἑλληνισμοῦ, κρίσιμων στὸ μεγάλο ἐθνικὸ θέμα τῆς ἐπιβίωσής του. Ὁ Γεώργιος Πασχαλίδης ἐργάστηκε γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ μέσα στὰ πλαίσια τῶν ἐνεργειῶν τῆς «Ἀνατολῆς», παίρνοντας στὸ πρῶτο διοικητικὸ συμβούλιό της τὴ θέση τοῦ ἐφόρου βιβλιοθήκης³.

Ὁ πρόεδρος τοῦ συλλόγου, καθηγητῆς τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, Μαργαρίτης Εὐαγγελίδης, ποὺ καὶ ὁ ἴδιος εἶχε γεννηθεῖ στὴν Μηχανιώνα τῆς Κυζίκου τὸ 1850, τόνιζε πάντα στὶς ὁμιλίες του ὅτι σκοπὸς τῆς «Ἀνατολῆς» ἦταν «ἡ ἐμπέδωσις τῆς Ὀρθοδοξίας» καὶ «ἡ διάδοσις τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ». Σ' αὐτὸν τὸ σκοπὸ στρατεύθηκε καὶ ὁ Γεώργιος Πασχαλίδης ὄχι μόνον ἀπὸ τὴ θέση τοῦ

1. Βλ. Νίκος Ε. Μηλιώρης, «Ὁ Σύλλογος τῶν Μικρασιατῶν ἢ “Ἀνατολή”», *Μικρασιατικὰ Χρονικά*, τ. 1Β' (1965), σ. 340, σημ. 2.

2. Τὴν πληροφορία αὐτὴ ἔχω ἀπὸ τὸν πατέρα μου Πασχάλη Δ. Πασχαλίδη, ποὺ ἦταν ξάδελφός του. Γιὰ τὸν Πασχάλη Δ. Πασχαλίδη βλ. «Πασχάλης Δ. Πασχαλίδης, ὁ ἱεροδιάσκαλος τοῦ Χουδίου», *Μικρασιατικὰ Χρονικά*, τ. 18 (1988), σσ. 241-274.

3. Νίκος Ε. Μηλιώρης, ὁ.π., σ. 342.

έφορου βιβλιοθήκης αλλά και αργότερα, όταν συμπλήρωσε τις σπουδές του και άνοιξε χημειο-φαρμακείο στὸν Γαλατὰ τῆς Κωνσταντινούπολης. Ἡ δράση του καταγράφεται στὶς τέσσερις ἐπιστολές⁴, πού ἔστειλε στὸν Μαργαρίτη Εὐαγγελίδη κατατοπίζοντάς τον πάνω στὶς δυσκολίες πού ἀντιμετώπιζε τότε ὁ μικρασιατικὸς ἑλληνισμὸς, ἰδιαίτερα στὸ ἔχωρο τῆς παιδείας, ὡς προϋπόθεσης τῆς ἐπιβίωσης του.

Ὡς κρίσιμο πρόβλημα στὸν τομέα τῆς ἐθνικῆς ἐπιβίωσης τοῦ μικρασιατικοῦ ἑλληνισμοῦ προβαλλόταν ἀπὸ τοὺς ἐνδιαφερομένους ἢ ἀπόλεια τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας· πολλές ἑλληνικὲς κοινότητες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ μάλιστα τῆς Βιθυνίας εἶχαν γίνει τουρκόφωνες ἢ ἀρμενόφωνες. Γιὰ ν' ἀντιμετωπιστεῖ δραστικὰ τὸ φαινόμενο αὐτό, ἦταν ἀνάγκη νὰ στελεχωθοῦν τὰ κοινοτικά σχολεῖα μὲ δασκάλους, πού θὰ μορφώνονταν σ' ἐπίλεκτα διδασκαλεῖα τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἡ «Ἀνατολή» προωθεῖ τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ ζητήματος προσφέροντας ὑποτροφίες σὲ νέους πού εἶχαν διακριθεῖ στὰ γράμματα καὶ κατ'ἀγονταν ἀπὸ τὶς κοινότητες αὐτές, γιὰ νὰ σπουδάσουν στὴν Ἑλλάδα, αργότερα καὶ ἄλλου.

Ἐπιστρέφοντας στὴ μικρασιατικὴ τους πατρίδα ὕστερα ἀπὸ τὴ συμπλήρωση τῶν σπουδῶν τους οἱ ὑπότροφοι τῆς «Ἀνατολῆς», ἔπρεπε νὰ διοριστοῦν ἀπὸ τὶς κοινότητες στὰ σχολεῖα τους μὲ μισθὸ ἀξιοπρεπῆ καὶ νὰ διδάξουν τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα στοὺς πληθυσμοὺς πού τὴν εἶχαν ξεχάσει. Μὲ τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα οἱ πληθυσμοὶ αὐτοὶ θὰ συνειδητοποιοῦσαν τὴν ἑλληνικὴ τους καταγωγή καὶ θὰ μπορούσε ἔτσι νὰ ἀποτραπεῖ ἡ ἀφομοίωσή τους στὴν τουρκικὴ κοινότητα.

Ἡ ἰδεολογία πού ὑπαγόρευε τὶς ἀπόψεις αὐτές πρέσβευε ὅτι ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς δὲν ἔπρεπε νὰ ἐξαφανιστεῖ ἀπὸ τὶς πανάρχαιες μικρασιατικὲς κοιτίδες του, ἀλλὰ ἔπρεπε νὰ ζήσει γιὰ νὰ διεργάζεται μέσα ἀπὸ τὶς συνειδήσεις τῶν ἀνθρώπων τὴν πρόοδο καὶ τὴν προσήλωσή τους στὴν Ἑλλάδα. Αὐτὴ ἡ ἰδεολογία κατοπτρίζεται καὶ στὶς ἐπιστολές τοῦ Γεωργίου Πασχαλίδου πρὸς τὸν Μαργαρίτη Εὐαγγελίδη.

Ὁ Γεώργιος Πασχαλίδης ἀπὸ τὸν Γαλατὰ, ὅπου εἶχε ἐγκατασταθεῖ, περνᾷ στὴν πατρίδα του τὴ Βιθυνία καὶ κατατοπίζει μὲ ἐπιστολὴ του γραμμένη ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη στὶς 4 Αὐγούστου τοῦ 1898 τὸν Μαργαρίτη Εὐαγγελίδη γιὰ τὰ προβλήματα τῶν κοινοτήτων Ὁρτάκιοι καὶ Χουδιοῦ, πού βρίσκονταν στὴν περιοχὴ Γκέιβε⁵.

4. Τὰ πρωτότυπα τῶν ἐπιστολῶν μὲ ἀριθμοὺς Γ 28, Γ 29, Γ 35, Γ 70 βρίσκονται στὴ βιβλιοθήκη τῆς Ἑστίας Νέας Σμύρνης, Ἀρχεῖο «Ἀνατολῆς» (Φάκελος Γ: Κωνσταντινούπολεως - Νικομηδείας) καὶ ἐπισημάνθηκαν ἀπὸ τὴν κυρία Κυριακὴ Μαμώνη, δ.φ., στὶς ἔρευνές της στὸ ἀρχεῖο αὐτό. Εὐχαριστῶ θερμὰ τὴν κυρία Κυριακὴ Μαμώνη, πού μοῦ παραχώρησε τὶς ἐπιστολές γιὰ δημοσίευση στὴ μελέτη αὐτή. Γιὰ τὴ δράση τοῦ Γ. Πασχαλίδου βλ. Γ. Πασχαλίδου, «Ἀνακοίνωσις περὶ πόλεων τινῶν τῆς Βιθυνίας», *Ξενοφάνης*, τομ. Α' (1896-1904), σσ. 281-284.

5. Γιὰ τοὺς μικρασιατικὸς αὐτοὺς οἰκισμοὺς βλ. Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν / Ἀρχεῖο Ὑλικῶ Προφορικῆς Παράδοσης / Βιθυνία / Φάκ. 33: Γκέιβε καὶ Φάκ. 34: Ὁρτάκιοι. Βλ.

Ἡ πρώτη πληροφορία, πού δίνει μὲ τὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ, εἶναι ὅτι βρῆκε ὑπότροφο γιὰ τὸ Σύλλογο ἀπὸ τὸ Χουδί «τὸν Πασχάλην Δ. Πασχαλίδην δεκατετραετῆ, λιάν ἐπιμελῆ καὶ καθ' ὅλα ἄξιον». Γιὰ νὰ μὴν παρεξηγηθεῖ ὅτι προωθεῖ συγγενὴ του προσθέτει ὅτι «ὁ νέος εἶναι ὄρφανὸς πατρός, πτωχότατος δέ, διότι τοῦ πατρὸς ἀποθανόντος ἅπασα ἡ περιουσία κατεσχέθη ὑπὸ τῶν πιστωτῶν». Καὶ δὲν περιορίζεται μόνον σ' αὐτὰ τὰ ἐπιχειρήματα γιὰ νὰ προλάβει κάθε παρεξήγηση, ἀλλὰ γράφει ὅτι ἐρευνήσε καὶ στὸ Ὁρτάκιοϊ, ὅπου ὁμως δὲν ὑπῆρχε «οὐδεὶς κατάλληλος», γιὰτι ἐξαιτίας κομματικῶν λόγων ἔχουν παραμεληθεῖ ἐκεῖ τὰ σχολεῖα καὶ βρίσκονται σὲ ἀπερίγραπτη «ἐλεινην καὶ ἄθλιαν κατάστασιν, ἂν καὶ ἡ κοινότης ἔχει εἰσὸδημα τὸν χρόνον 500 λίρες περίπου».

Στὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ ἐπισημαίνει ἀκόμη τὴ μεγάλη δυσκολία πού ἀντιμετωπίζεται στὴ διάδοσι τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας ἐξαιτίας τοῦ ἀμόρφωτου κλήρου καὶ γράφει «οἱ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ καὶ αὐτοὶ οἱ γνωρίζοντες τὴν Ἑλληνικὴν ἀποφεύγουσιν νὰ τὴν ὀμιλῶσιν εἰς μέρη, ὅπου οὔτε οἱ πατᾶδες δὲν τὴν ὀμιλοῦν». Εἰδικὰ γιὰ τὸ Ὁρτάκιοϊ γράφει ὅτι οἱ ἱερεῖς εἶναι τρεῖς· ὁ ἕνας «πρῶν χαλβατζῆς, ὁ β' μπακάλης καὶ ὁ γ' μπαλωματῆς παπουτσιῶν» καὶ γιὰ τὸ Χουδί, ὅτι εἶναι δύο «ὁ μὲν βομβυκοτρόφος, ὁ δὲ μυλωθρός, ἅπαντες ἀγράμματοι καὶ μὴ γνωρίζοντες τὴν Ἑλληνικὴν». Γι' αὐτὸ φαίνεται, ὅτι τὸν νέο ὑπότροφο προόριζαν γιὰ κληρικὸ καὶ γιὰ τὶς δύο κοινότητες, γιὰτι γράφει «εἰς εὐπαιδευτος κληρικὸς δύναται νὰ ἐξαρκέσῃ καὶ διὰ τὰς δύο κοινότητας, ὅσον ἀφορᾷ τὸ κήρυγμα τοῦ θεοῦ λόγου, τῆς ἀποστάσεως τῶν δύο κωμπολέων οἰσῆς ἀσημάντου». Μὲ τὸ τελευταῖο ἐπιχειρήμα ἐνισχύει τὴν προσπάθειά του νὰ προλάβει τὴν δυσἀρέσκεια, πού μπορούσε νὰ προκύψει, ἐπειδὴ δὲν εἶχε ἐπιλέξει ὑπότροφο ἀπὸ τὸ Ὁρτάκιοϊ.

Στὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς προσπαθεῖ νὰ δημιουργήσει ἐλπίδες γύρω ἀπὸ τὴ δυνατότητα ἀναζωογόνησι τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας ἀναφέροντας τὸ παράδειγμα τοῦ Ἄδᾶ Παζᾶρ, μιᾶς ἄλλης κοινότητος τῆς περιοχῆς, πού ὁ Γεώργιος Πασχαλίδης εἶχε ἐπισκεφεῖ στὴ διάρκεια αὐτοῦ τοῦ ταξιδιοῦ, ὅπου τὸ γλωσσικὸ πρόβλημα ἔχει λυθεῖ ὀριστικά. Ὅλα τὰ παιδιά, γράφει, ἀγῶρια καὶ κορίτσια, κάτω τῶν δεκαπέντε χρόνων, χωρὶς ἐξαίρεση, μιλοῦν τὴν ἐλληνικὴ γλώσσα, ὡς μητρικὴ, καὶ στὸ σχολεῖο καὶ στὸ σπίτι καὶ στὴν ἀγορά. Γενικὰ ὅλοι οἱ κάτοικοι τοῦ Ἄδᾶ Παζᾶρ εἶναι ἐλληνοφῶνοι καὶ αὐτὸ ἔγινε κατορθωτὸ μέσα σὲ μία μόνο δεκαπενταετία. Αὐτὸ δείχνει ὅτι ἡ προσπάθεια γύρω ἀπὸ τὴν ὑπόθεσι τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας στὶς ξενόφωνες κοινότητες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εἶχε ἀρχίσει πρὶν ἀπὸ τὴν ἴδρυσιν τῆς «Ἀνατολῆς».

Ἡ ἐπιστολὴ εἶναι γραμμένη σὲ φύλλο χαρτιοῦ, πού ἔχει τυπωμένες στὸ πάνω μέρος, ἐλληνικὰ καὶ γαλλικὰ, τὶς ἐνδείξεις: διεύθυνσι, ὄνοματεπῶνυμο, εἶδος σπουδῶν, εἶδη φαρμακείου καὶ ἐργασίης χημείου, σὲ τρεῖς στήλες⁶.

ἐπίσης Μ. Κλεώνυμος καὶ Χρ. Παπαδόπουλος, *Βιθυνικὰ ἢ ἐπίτομος μονογραφία τῆς Βιθυνίας καὶ τῶν πόλεων αὐτῆς*, Κωνσταντινούπολις 1867, σσ. 89-91, 147.

6. Pharmacie Centrale De Galata, Place Karakeuy 32, Vis-à-vis la station des Tramways.

Ο Γεώργιος Παχτικός καταγράφει τραγουδι από όργανοτάχτονη στο Όρτάκιοι της Βιθυνίας
Προμετωπίδα στο βιβλίο του Γ. Α. Παχτικού, *260 Δηλώδη Άσματα*, Αθήνα 1905.

Με τὴ δεύτερη ἐπιστολὴ γραμμμένη κι αὐτὴ ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη σὲ ἀπλό χαρτί στὶς 31 Αὐγούστου τοῦ 1898 ὁ Γεώργιος Πασχαλίδης ἀναφέρει πόσο δύσκολο ἦταν νὰ στείλει «τὸν μικρὸν Πασχάλη Δ. Πασχαλίδην» στὴν Ἀθήνα. «Σχεδὸν εἶπεν χρειάζεταιαι αὐτοκρατορικὸς ἱραδὲς⁷, διὰ νὰ ἀπέλθῃ τις ἐντεῦθεν ἔστω και δι' ἐμπορίαν.» Μεγαλύτερη αὐστηρότητα δείχνει ἡ Ὄθωμανικὴ Κυβέρνηση στοὺς νέους, ποὺ θέλουν νὰ ταξιδέψουν, γιὰ νὰ σπουδάσουν στὴν Ἀθήνα, ἐνῶ ἄφθονες σχολὲς ὑπάρχουν και στὴν Κωνσταντινούπολη. Τὰ προσκόμματα τῆς Ὄθωμανικῆς Κυβέρνησης ὁ Πασχαλίδης βρίσκει «ἐδύλογοφανῆ»: ἐκεῖνο ποὺ χαρακτηρίζει «ἀσύγγνωστον» εἶναι τὴν ἄρνηση τῶν ἑλληνικῶν προξενικῶν ἀρχῶν νὰ βοηθήσουν στὴν περίπτωσι αὐτὴ και ψέγει τὴν ἀδιαφορία τοὺς με πολλὴ αὐστηρότητα και πικρία: «Δὲν ἐννοοῦν νὰ ἀντιληφθῶσι κατ' οὐδένα τρόπον τὴν ἀποστολὴν τῶν σαλόνι και προικοθηρία! Ἴδου τὸ στάδιόν τῶν και νὰ πλουτῶσιν εἰς βάρος τῶν πτωχευόντων ἐμπόρων· δι' ἐργασίαν ἔθνικὴν οὐτε ἰδέαν ἔχουν. Τὰ προξενεῖα, ὅπως ἐργάζονται ἐν τῇ δούλῃ Ἑλλάδι εἶναι σχεδὸν ἄχρηστα, δι' αὐτὸ και ὁ ἔξω Ἑλληὴν ἂν δὲν ἔχαιρεν, ἀλλὰ και δὲν θὰ ἐλπιεῖτο ἐπὶ τῇ καταργήσει αὐτῶν· δύνασθε νὰ κάμητε χρῆσιν αὐτῶν εἰς τοὺς κύκλους τῶν πολιτικῶν φίλων σας· ἡ προξενικὴ ὑπηρεσία δὲν πρέπει ν' ἀνατίθεται εἰς τὸν τυχόντα δικηγορίσκον, ἀλλ' εἰς ἄνθρωπον. “ἄνθρωπον ζητῶ” ἐφώνει ἀγορᾶς πληθούσης ὁ Διογένης και εἶχεν δίκαιον.»

Τόσο ἄλυτο κατάντησε τὸ πρόβλημα αὐτὸ, ποὺ μόνο ἓνας «ἀπὸ μηχανῆς Θεοῦ» θὰ μπορούσε νὰ τὸ λύσει· και τέτοιος φάνηκε, ὅπως γράφει, «ὁ πλοίαρχος τοῦ ἀτμοπλοίου Κουρτζῆ “Μυτιλήνη” κ. Γεώργιος Βελλιώτης, ἀνὴρ πατριώτης με ὄλην τὴν σημασίαν και τὸν παραλαμβάνει μαζῆ του». Παρακαλεῖ ὕστερα τὸν Μαργαρίτη Εὐαγγελίδη νὰ φροντίσει γιὰ ὅλα ὅσα θὰ χρειαστεῖ γιὰ τὴ φοίτησί του στὴ Ριζάρειο Σχολὴ και νὰ συστήσει στοὺς καθηγητὲς νὰ τοῦ φανοῦν ἐπιεικεῖς στὴν ἀρχὴ γιὰτὶ «δὲν ἔχει τὴν ἐλευθερίαν ν' ἀπαντᾷ και ἀποκρίνηται μετ' εὐχερείας, πρέπει νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι μητρικὴ του γλῶσσα εἶναι ἡ ἄρμενικὴ». Και κλείει τὴ δραματικὴ αὐτὴ ὑπόθεση με τὴν ὑπόσχεση «ὅτι προθύμως θ' ἀποστείλω πᾶσαν ἀπαιτηθησομένην δαπάνην» γιὰτὶ «ὁ μικρὸς παῖς ἐπώλησε πᾶν ὅ,τι εἶχεν ἐκ κληρονομίας και ἔχει ἐν ποσὸν ἐξ εἴκοσι πέντε λιρῶν (τὸ ὄλον) παρὰ τῷ ἀδελφῷ μου».

Στὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ ἀναφέρεται και ὁ γνωστὸς μουσικὸς και συλλέκτης

⁷ Georges A. Pascalidis, Pharmacien-Chimiste de l'Université d'Athènes.

Φαρμακεῖον Γ. Α. Πασχαλίδου, Χημικοῦ, Φαρμακοποιοῦ Πτυχιούχου τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου.

⁸ Ἐν Γαλατῆ 32, Πλατεῖα Καράκιοι, 32, Ἀπέναντι τοῦ σταθμοῦ τῶν τροχιοδρόμων.

Dépôt d'eaux Minérales, Spécialités étrangères, Articles en Caoutchouc, Bandages, Pansements antiseptiques etc. etc.

Analyses, Chimiques et industrielles.

7. Ἱραδὲς = διατάγμα.

δημοτικῶν τραγουδιῶν Γεώργιος Παχτικός⁸: «ὁ κ. Παχτικός ἐφρόντισε ὅπως γραφῆ τῷ Ὑπουργεῖῳ πρὸς παράδοσιν τῶν βιβλίων τῷ Συλλόγῳ. Πιστεῦω νὰ τὰ ἐλάβετε.» Πληροφορίες ὁμως γιὰ τὸ εἶδος τῶν βιβλίων δὲν ἀναφέρει.

Τὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς εἶναι χαρακτηριστικὸ τῆς ἀστυνομείας καὶ τῆς τρομοκρατίας, ποὺ οἱ τουρκικὲς ἀρχὲς ἀσκοῦσαν στοὺς Ἕλληνας τῆς Πόλης, ἰδιαίτερα σ' ὅσους ἀνέπτυσαν πνευματικὴ δράση. Ὁ Σύλλογος εἶχε στείλει τηλεγράφημα στὸν Πασχαλίδη, γιὰ νὰ ἐξακριβώσει ἂν θὰ ἔφτανε στὴν Πόλῃ μὲ τὸ ἀτμόπλοιο «Πανταλέων» οἱ δάσκαλοι, ποὺ εἶχε στείλει γιὰ τὴν Κερασούντα. Ὁ Πασχαλίδης ἀνταποκρίθηκε στὴν ἐντολὴ τοῦ Συλλόγου χωρὶς ν' ἀνακαλύψει τοὺς δασκάλους καὶ δὲν ἀπάντησε μὲ τηλεγράφημα ἀλλὰ μὲ ταχυδρομικὸ δελτάριο. Τὸ λόγο ἐξηγεῖ στὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ γράφοντας: «Μετὰ τὴν ἐπίδοσιν τοῦ τηλεγραφήματος ὡμῶν μὲ εἶχον ὑπὸ ἀστυνομικὴν ἐπιτήρησιν ἐπὶ τινος ἡμέρας, διὸ καὶ ἐφοβήθηθην ν' ἀπαντήσω τηλεγραφικῶς· διερχόμεθα κρισίμους ἡμέρας, ἐπιβλεπόμεθα, φοβούμεθα καὶ τὴν σκιάν μας, ὁ θεὸς ἴλεως». Κλείνει τὴν ἐπιστολὴ διαβιβάζοντας «τὰς εὐχαριστήσεις τῆς κοινότητος Χουδίου καὶ τὴν ἔκφρασιν τῆς βαθείας αὐτῶν εὐγνωμοσύνης» γιὰ τὴν ἐπιλογὴ ὑποτρόφου ἀπὸ τὴν κοινότητά τους. Τὸ πιὸ θλιβερὸ στὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ εἶναι ἡ ἔκφραση τῆς πικρίας τοῦ Πασχαλίδη γιὰ τὴ συμπεριφορὰ τῶν ἑλληνικῶν προξενικῶν ἀρχῶν σὲ σχέση μὲ τὰ πιὸ σοβαρὰ προβλήματα τοῦ ὑπόδουλου ἑλληνισμοῦ⁹.

Ἡ ἐπιστολὴ μὲ ἡμερομηνία 5 Ἰουλίου 1899 εἶναι ἀπάντησις στὴν ἐπιστολὴ τοῦ Μαργαρίτη γραμμμένη στίς 20 Ἰουνίου 1899. Στὴν ἐπιστολὴ του ὁ

8. Γεώργιος Παχτικός ἀπὸ τὸ Ὀρτάκιοι τῆς Βιθυνίας. Σπούδασε στὴ Φιλοσοφικὴ σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ στὸ Ὠδεῖο Ἀθηνῶν. Ἐζῆσε τὰ πιὸ πολλὰ χρόνια του στὴν Πόλῃ, ὅπου πέθανε τὸ 1916. Ἦταν ἀπὸ τὴν ὁμάδα ποὺ εἶχε τὴν πρωτοβουλία τῆς Ἰδρύσεως τῆς «Ἀνατολῆς» καὶ παρευρισκόταν στὴν ἰδρυτικὴ συνέλευσις στίς 6 Νοεμβρίου τοῦ 1891. Στὸ πρῶτο διοικητικὸ συμβούλιον πῆρε τὴ θέση τοῦ εἰδικοῦ γραμματέα. Ἔργα του: α) *260 δημόδη ἑλληνικά ἄσματα ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ συλλεγμένα καὶ παρασημανθέντα*, Ἀθήνα 1905· β) *Μελοποίηση ἀρχαίων χορικῶν Αἰσχύλου, Σοφοκλῆ, Εὐριπίδη, Ἀριστοφάνη* καὶ τοῦ Ὑμνου τοῦ Συλλόγου. Στίς γιορτὲς τοῦ Συλλόγου διηύθυνε τὴ χορωδία του. Βλ. Νίκος Ε. Μηλιώρης, ὁ.π., σσ. 341 καὶ 358-359. Γιὰ τὴ δράση του στὴν «Ἀνατολὴ» βλέπε καὶ τὸ περιοδικὸ τῆς «Ἀνατολῆς» *Ξενοφάνης*, τ. Β' (1905-1906), σσ. 537-543.

9. Τὸ παράπονο αὐτὸ δὲν εἶναι μόνο παλιό. Αὐτὸ τουλάχιστο φαίνεται ἀπὸ τὴν πιὸ κάτω εἰδίση, δημοσιευμένη στὴν *Ἐλευθεροτυπία* τῆς Ἀθήνας στίς 19.5.89 μὲ τίτλο: «Θὰ χάσουν τὴ χρονιά οἱ μαθητὲς τῆς Πόλης». «Ὁ σύλλογος τῶν ἀποσταλέντων στὴν Κωνσταντινούπολιν ἑλλήνων ἐκπαιδευτικῶν κήρυξε ἀπὸ θῆς ἀποχὴ ἀπὸ τὰ μαθήματα καὶ πραγματοποιεῖ σιωπηρὲς παραστάσεις διαμαρτυρίας ἔξω ἀπὸ τὸ Γενικὸ Προξενεῖο τῆς Ἑλλάδας γιὰ τὴν «ἀδιαφορία» καὶ τὴν «ἀναβλητικότητα», μὲ τὴν ὁποία οἱ ἑλληνικὲς ἀρχὲς ἀντιμετωπίζουν αἰτήματα τοῦ συλλόγου, ποὺ ἐκκρεμοῦν ἀπὸ χρόνια». Καὶ στὴν περίπτωσι τῆς περιουσίας τῶν ἑλλήνων τῆς Κωνσταντινούπολης, ὅπου τὸ τουρκικὸ δημόσιο δεῖχνει κυριολεκτικὰ τακτικὴ ληστείας, οἱ προξενικὲς ἀρχὲς ποὺ προσκαλοῦνται νὰ βοηθήσουν δείχνουν ὡς τώρα ἀπαράδεχτη ἀδράνεια καὶ ἀβουλία». Βλ. Ἀνδρέας Μπίστης, «Περιουσίαις Κωνσταντινουπολιτῶν», *Ἄντι*, τχ. 436, 20 Ἀπριλίου 1990. Οἱ μεγάλες ἐθνικὲς συμφορὲς μέσα στὴν ἀέναη ροὴ τοῦ χρόνου στάθηκαν ἀνίσχυρες νὰ ἐπαληθεύσουν τὸ διδάγμα τῆς αἰσχύλειας τραγωδίας «τὸ πάθος μάθος».

Πασχαλίδης εκφράζει τη μεγάλη ευχαρίστησή του «δι' ὅσα φρονεῖτε καλὰ καὶ σὺν ὑμῖν οἱ ἐν τῇ Σχολῇ περὶ τοῦ μικροῦ Πασχαλίδου». Ὅμως εκφράζει μεγαλύτερη ευχαρίστηση καὶ συγκίνηση, γιατί ἔμαθε ἀπὸ τὸν ἴδιο, πὺ γύρισε ὕστερα ἀπὸ τὸν πρῶτο χρόνο τῶν σπουδῶν του στὴ Ριζάρειο Σχολή, γιὰ τὶς ἐπιτυχίες τῶν μικρασιατῶν ἀποφοίτων, πὺ δύο χρόνια συνέχεια κερδίζουν τὸ μοναδικὸ βραβεῖο τῆς Σχολῆς. Ἡ ἐπιτυχία αὐτὴ ἀποτελεῖ καὶ γιὰ τὸν ἴδιο καὶ γενικὰ τοὺς Μικρασιάτες «παρήγορον πολὺ καὶ κολακευτικὸν» γεγονός. Πρέπει καὶ ὁ ἴδιος ὁ Μαργαρίτης νὰ εἶναι ὑπερήφανος, γιατί οἱ ἐπιτυχίες τῶν μικρασιατῶν ὑποτρόφων ὀφείλονται πρῶτα πρῶτα στὴ δική του «διηνεκὴ ἐπαγρύπνησιν». Γράφοντας πιὸ κάτω «περὶ τῆς σαπρίας τῶν καθ' ἡμᾶς» εκφράζει τὴ γνώμη τῆς δικῆς του καὶ τῶν ἄλλων τῶν «εὐ φρονούντων» φίλων του, ὅτι ἡ κατάσταση τῶν Ἑλλήνων στὴν Τουρκία θὰ ἦταν πολὺ καλύτερη, ἂν ὑπῆρχαν ἐκεῖ «πεντήκοντα μόνον μαθηταὶ τοῦ Μαργαρίτου καὶ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν εἰς Πατριάρχης ὁ Μαργαρίτης». Μποροῦν ὅμως νὰ ἐλπίζουν στοὺς ἀποφοίτους ὑποτρόφους τῆς Σχολῆς, ὅτι μετὰ τὰ ὑψηλὰ διδάγματα τῆς ἀποκομίζοντας καὶ τὶς δικές του συμβουλές καὶ ἀκολουθώντας τὸ παράδειγμα του «δὲν δύνανται παρὰ νὰ ὦσι χρήσιμοι τῇ καθόλου πατρίδι».

Ἡ ἐλπίδα αὐτὴ τὸν παρηγορεῖ, ὥστε νὰ νιώθει μόνο οἶκτο γιὰ «τοὺς διέποντας ἡμᾶς» στηριζόμενος στὴ φιλία καὶ προστασία τοῦ Μαργαρίτη. Μ' αὐτὸ συνοψίζει τὴ σημασία πὺ μποροῦσε νὰ ἔχει ἡ συνεισφορά τῆς «Ἄνατολῆς» στὴν ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων πὺ ἀπειλοῦσαν τὴν ἐπιβίωση τοῦ μικρασιατικοῦ ἑλληνισμοῦ.

Στὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς ὁ Γεώργιος Πασχαλίδης εκφράζει «τὴν χαρὰν καὶ ἀγαλλίασιν ὄλων τῶν φίλων καὶ λατρευτῶν του», πὺ βρίσκονταν στὴν Πόλη γιὰ τοὺς ἀρραβῶνες τοῦ Μ. Εὐαγγελίδη «μετὰ τῆς ἔξαιρέτου δεσποινίδος Ρωκά», πὺ τῆ θεωρεῖ «κατὰ πάντα ἀξίαν σου ὡς ἄλλην φιλοσοφοῦσαν καρδίαν καὶ τὸν κόσμον τοῦτον βλέπουσαν ἐκ τῆς αὐτῆς ἀπόψεως οἴας καὶ σύ». Τὴν εἶδηση τῶν ἀρραβῶνων ἔφερε στὴν Πόλη, ὅπως γράφει, «ὁ ἀγαπητὸς Κοῦζος». Ὁ Γεώργιος Ι. Κοῦζος τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἦταν γενικὸς γραμματέας τῆς «Ἄνατολῆς»¹⁰.

Κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ τοῦ Γεωργίου Πασχαλίδη ἔγιναν δύο προσθῆκες. Ἡ πρώτη, πὺ ἔχει ὑπογραφή δυσανάγνωστη, εἶναι μόνο γιὰ συγχαρητήρια καὶ εὐχές στὸν Μ. Εὐαγγελίδη γιὰ τοὺς ἀρραβῶνες του «μετὰ τῆς ἀξιολόγου καὶ σοβαρᾶς ὡς μετὰ διαβεβαιοῖ ὁ ἰσάδελφός μου Γ. Κοῦζος, Δεσποινίδος Ρωκά». Μετὰ τὴ δεύτερη, αὐτὸς πὺ ὑπογράφει μετὰ τὰ ἀρχικὰ τοῦ Δ.Γ.Μ., ζητᾷ ὀρισμένες πληροφορίες ἀπὸ τὸν Μ. Εὐαγγελίδη, ἀνάμεσα σ' αὐτὲς καὶ γιὰ κάποιον χειρόγραφό του σχετικὸ μετὰ τὴν Κύζικο. Ἀπὸ τὴν ἀναφορὰ αὐτὴ συμπεραίνουμε ὅτι ὁ Δ.Γ.Μ. εἶναι ὁ Δ. Γ. Μοστράτος, ὁ

10. Βλ. *Ξενοφάνης*, τ. Α' (1896-1904), σ. 499. Ὁ *Ξενοφάνης* ἐκδιδόταν ἀπὸ τὸν Γενάρη τοῦ 1896 ὡς τὸν Δεκέμβρη τοῦ 1910.

συγγραφέας τῆς μελέτης, πὸ δημοσιεύτηκε ἑπτὰ χρόνια ἀργότερα, τὸ 1906-07, στὸν *Ξενοφάνη*¹¹.

Στὴν ἐπιστολή, πὸ ὁ Γεώργιος Πασχαλίδης ἔγραψε στὶς 28 Μαΐου 1903, φαίνεται ὅτι ἡ «'Ανατολή» τοῦ εἶχε ἀναθέσει νὰ διαβιβάζει διάφορα ἔγγραφα τῆς στὶς ἑλληνικὲς κοινότητες τῆς Μ. 'Ασίας, γιατί σ' αὐτὴν γράφει πρῶτα πρῶτα: «Προχθὲς ἔλαβον πάντα τὰ ἐπισταλέντα μοι ἔγγραφα τοῦ Συλλόγου, ὧν τὰ πρὸς τὸν κ. Πασχαλίδην, 'Αδελφότητα "'Ορθοδοξία"¹² καὶ κοινότητα Χουδίου ἔστειλα χθὲς ταχυδρομικῶς».

Στὴ συνέχεια τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς ὁ Γεώργιος Πασχαλίδης ἐπανέρχεται στὸ θέμα «τῆς ἀναλγησίας καὶ ἀδιαφορίας τῶν ἑλλήνων πατριωτῶν τῆς ἐλευθέρως 'Ελλάδος» αὐτὴ τὴ φορά ὄχι τῶν προξενικῶν ἀρχῶν ἀλλὰ τῶν Συμβούλων τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς 'Εταιρείας. 'Ἡ ἔταιρεία αὐτὴ, πὸ ἰδρύθηκε τὸ 1836 στὴν 'Αθήνα, διακήρυξε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς Ἰρυστῆς τῆς, ὅτι μέσα στὶς προτεραιότητές της ἦταν ἡ μόρφωση «χρηστῶν καὶ ἰκανῶν διδασκαλιστῶν, αἵτινες ὡς χελιδόνες θὰ ἔφερον εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος τὸ ἔαρ τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας»¹³. 'Ο Πασχαλίδης ὁμοῦς ἐκφράζει λύπη καὶ μὲ πολλὴ αὐστηρότητα ἐπικρίνει τὴν ἀδιαφορία τῆς ἔταιρείας «διὰ τὰς ἀπολύτους ἐκπαιδευτικὰς ἀνάγκας τῆς Μικρᾶς μας 'Ασίας». Συγκεκριμένα ἀναφέρει τὴν ἄρνηση τῆς ἔταιρείας νὰ ὑποστηρίξει «ὀρφανὴν ἀλλ' ἐπιμελῆ νεάνιδα» ὥστε νὰ μπορέσει νὰ φοιτήσει στὸ 'Αρσάκειο, καὶ τὴν ψέγει διότι δὲν ἔδειξε ἐνδιαφέρον νὰ βοηθήσει τὶς ξενόφωνες ἑλληνικὲς κοινότητες νὰ ἰδρῦσουν νηπιαγωγεῖο, πὸ ἦταν ἀπαραίτητο ὑπόβαθρο γιὰ τὴν ἀναζωογόνηση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας¹⁴. Καὶ καταλήγει ὅτι σὲ ἐποχὴ πὸ ὁ ἑλληνισμὸς διατρέχει τόσοσους ἐθνικοὺς κινδύνους, «εἶναι ἐγκληματικὴ ἢ ἐθνικὴ ἀπάθεια αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων». 'Ανάμεσα στοὺς ἐθνικοὺς κινδύνους συγκαταλέγει καὶ «τὰς φοβερὰς ἐπὶ πατριωτικῆς γῆς διενεργουμένας κατακτήσεις τῶν ξένων σχολῶν καὶ θρησκευτικῶν προπαγανδῶν», πὸ ἦταν προκάλυμμα τῆς προσπάθειας τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν νὰ εἰσδύσουν στὴ Μικρὰ 'Ασία καὶ νὰ προωθήσουν τὰ συμφέροντά τους εἰς βᾶρος τοῦ μικρασιατικοῦ ἑλληνισμοῦ.

11. Βλ. Δ. Γ. Μοστράτος, «Προσθῆκαι τινες καὶ σημειώσεις εἰς τὴν ὑπὸ J. Marquardt συνθεθεσαν 'Ιστορίαν τῆς Κυζίκου», *Ξενοφάνης*, τ. Δ' (1906-1907), σσ. 561-563 καὶ Δ. Γ. Μ., «Προσθῆκαι ὑπὸ Γ. Ι. Κούζου», *δ.π.*, σσ. 563-564. Γιὰ τὸν Δημήτριο Γ. Μοστράτο καὶ τὴ δράση του στὶς κοινότητες τῆς Μικρᾶς 'Ασίας βλ. Σμαράγδα Δ. Μοστράτος, *Δημήτριος Γ. Μοστράτος. 'Ο Φολεγάνδριος καὶ Κωνσταντινουπολίτης (1852-1909)*, 'Αθήνα 1977, σσ. 45-86, 117-168.

12. Γιὰ τὴν 'Αδελφότητα «'Ορθοδοξία» βλ. Κυριακὴ Μαμώνη, «Σωματειακὴ ὀργάνωση τοῦ 'Ελληνισμοῦ στὴ Μικρὰ 'Ασία», *Δελτίον τῆς 'Ιστορικῆς καὶ 'Εθνολογικῆς 'Εταιρείας τῆς 'Ελλάδος*, τ. 26 (1983), σ. 78.

13. Βλ. «Φιλεκπαιδευτικὴ 'Εταιρεία», *Μεγάλῃ 'Ελληνικῇ 'Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 23, σ. 927.

14. Τὴν ἀνάγκη αὐτὴ κατανοώντας ἡ «'Ανατολή» θὰ ἰδρῦσει ἀργότερα «ὔστερα ἀπὸ ἕναν πολυταλαίπωρον ἀγῶνα» διδασκαλεῖο νηπιαγωγῶν στὰ Φλαβιανὰ (Ζινζίντερε) κοντὰ στὴν Καισάρεια τῆς Καππαδοκίας, πὸ λειτούργησε ἀπὸ τὸν 'Οκτώβριο τοῦ 1911 ὡς τὸ 1916 καὶ κατάρτιζε στὸ φοβεριανὸ σύστημα. Βλ. Νίκος Ε. Μηλιώρης, *δ.π.*, σ. 350.

Οι φόβοι αυτοί του Πασχαλίδη θά γίνουν τραγική πραγματικότητα μέσα στη συμφορά του μικρασιατικού έλληνισμού, πού θά έπακολουθήσει. 'Ο Πασχαλίδης γεμάτος άνησυχία γράφει με ύφος πολύ παραστατικό, για νά δείξει στο Σύλλογο πόσο μεγάλη είναι ή ανάγκη νά έντεινεί στο έπακρο τις προσπάθειές του: «'Ο Σύλλογος πρέπει νά γίνη κουνούπι και άν μηδέν κατορθώσῃ, ός μήν τους άφήσῃ τοϋλάχιστον νά κοιμηθούν. Δέν ήμπορείτε νά φαντασθῆτε με τί πόνον γράφω τās δλίγας μου ταύτας γραμμάς, όταν αναλογίζωμαι [...] τήν αναλησιάν και άδιαφορίαν των». Και για νά δείξει πόσο μικρό είναι αυτό πού ζητοϋν έναντι τών μεγάλων κινδύνων, πού προσπαθοϋν με τό ζητούμενο νά άποτρέψουν, προσθέτει: «οϋτε όπλα ζητούμεν παρ' αϋτών, οϋτε φυσίγγια, οϋτε πλοία και πολεμικά σκάφη πρὸς υπεράσπισίν μας, άλλ' οϋτε και άφειδῆ χρήματα· άλλ' άπλούστατα ζητοϋμεν μερικούς ξενοφώνους νέους και νεάνιδας νά φιλοξενώσιν οϋχι είς τά ιδιωτικά των σπίτια, άλλά είς τά ευαγή εκπαιδευτικά καθιδρύματα, τά όποια πρὸς έθνικούς άνίδρυσαν σκοπούς φιλογενῆ τέκνα τῆς Μεγάλης Πατρίδος».

'Επικρίσεις έναντίον τῆς εταιρείας δέν γίνονταν μόνο άπό τους άλύτρωτους Έλληνες. Σέ συνεδρία τῆς έλληνικῆς Βουλῆς στις 26 'Ιουνίου τοϋ 1855 είχε άναφερθεῖ τό θέμα τών κρατικῶν ύποτροφιῶν, ιδιαίτερα τών ύποτροφιῶν για δασκάλους και διατυπώθηκε ή επίκριση ότι: «άν τά ύπότροφα κορμία ήσαν εκ τῆς άπόρου τάξεως ήθελον ευχαρίστως άναδεχθῆ τό έπάγγελμα τῆς διδασκαλίσης και οϋτω ήθέλομεν δυνηθῆ νά στείλωμεν εις όλας τās έπαρχίας διδασκαλίσας [...]. Τό γυναικείον φύλον ήμῶν μένει δυστυχῶς έγκαταλειμμένον και δλίγη είναι ή υπέρ τῆς εκπαιδεύσεως αϋτοϋ ληφθεῖσα φροντίς»¹⁵. Αίτια τῆς επίκρισης ήταν ή μεροληψία τῆς εταιρείας για τή μόρφωση τών κοριτσιῶν τών Συμβούλων και τών εϋπόρων οικογενειῶν, πού δέν είχαν ανάγκη νά δουλέψουν, στερώντας άπορες νέες άπό τήν ευκαιρία νά μορφωθοϋν και νά εργαστοϋν για τήν εξάπλωση τῆς γυναικείας παιδείας. 'Η μεροληψία αϋτή χαρακτηρίστηκε τότε στη Βουλή άπάτη, γιατί οί Σύμβουλοι δίνοντας τις ύποτροφίες στα κορίτσια τους ενεργοϋσαν παραχαράσσοντας τό λεγόμενο «ό δουλεύον εν τῷ ναῷ εκ τοϋ ναοϋ τραφήσεται».

'Ο Πασχαλίδης δίνει στις επικρίσεις του μεγαλύτερη άκόμα αϋστηρότητα και πάθος, γράφοντας: «'Ο Σύλλογος λοιπόν με όλας τās δυνάμεις τών πνευμόνων του άς διαμαρτυρηθῆ δια τήν εγκληματικῆν άπάθειαν και αναλησιάν τών διεπόντων τά έθνικά ταϋτα καθιδρύματα, τά όποια τόσον στενά και με τόσον τοπικόν χρῶμα περιέβαλον μικρόνοες πατριῶτα». 'Η κατάληξη αϋτή φανερώνει πόσο οδυνηρή ήταν για τόν άλύτρωτο έλληνισμό ή έγκατάλειψή του άπό τήν ελεύθερη 'Ελλάδα και ή άδυναμία νά κατανοηθοϋν οί θανάσιμοι κίνδυνοι πού αϋτή ή άδιαφορία προπαρασκεύαζε¹⁶.

15. Βλ. 'Αλέξης Δημαρᾶς, *'Η μεταρρύθμιση πού δέν εγινε*, τ. Α', 'Αθήνα 1985, σσ. 130-132.

16. 'Η έγκατάλειψη τών μικρασιατῶν 'Ελλήνων τονίζεται και άργότερα άπό τήν «'Ανατολή». Βλ. *'Υπόμνημα τοϋ Συλλόγου τών Μικρασιατῶν «'Ανατολής πρὸς τό Σεβαστόν 'Υπουργ-*

Ὁ Πασχαλίδης ὁμως ἔχει νὰ γράψει καὶ κάτι πολὺ εὐχάριστο καὶ ἐπιδοφόρο. Εἶναι πρῶτα ἡ εἶδηση «ὅτι ὁ ἐκ Χουδίου ὑπότροφος Πασχαλίδης θὰ διαπρέψη ἐφέτος» καὶ δεύτερο «ὅτι καὶ ἐν τῇ κατὰ Χάλκην Θεολογικῇ Σχολῇ ὑπότροφοι δύο συμπατριῶται μου διακρίνονται διὰ τὴν ἐπιμέλειαν καὶ χρηστότητα». Τὸ 1903 ὁ ὑπότροφος Πασχαλίδης συμπλήρωσε τὶς σπουδὲς του στὴ Ριζάρειο Σχολῇ παίρνοντας τὸ δίπλωμά του μὲ ἄριστα (10) καὶ τὸ μοναδικὸ βραβεῖο τῆς Σχολῆς, τὸ Πρασακάκειο. Ἐπὶ τῆς δευτέρας εἶδησης προκύπτει ὅτι ἔχουν ἐπιλεγεῖ ὑπότροφοι καὶ ἀπὸ τὴν πατρίδα του, τὸ Ὀρτάκιοϊ, ποὺ διακρίνονταν γιὰ ἐπιμέλεια καὶ χρηστότητα, ἐνῶ πρὶν ἀπὸ πέντε χρόνια ἔγραφε ὅτι «ἐξ Ὀρτάκιοϊ οὐδεὶς κατάλληλος».

Ἐναφέρει ὁμως ἄλλη δυσκολία τοῦ ἀλύτρωτου ἐλληνισμοῦ, τὴν παρακολούθηση τῶν δημοσιευμάτων τῶν Ἑλλήνων τῆς Πόλης ἀπὸ «τὸ ὀξυδερκὲς βλέμμα τοῦ ἀθλοῦ λογοκριτοῦ», ποὺ ματαιώσε δημοσίευση ἄρθρου του στὸν *Ταχυδρόμο* τῆς Κωνσταντινουπόλης. Μὲ τὸ ἄρθρο του αὐτὸ ἐπεδίωκε νὰ διαδοθεῖ στοὺς τουρκικοὺς κύκλους ὅτι οἱ Ἕλληνες καταπολεμῶντας τὶς προπαγάνδες τῶν ξένων δὲν περισώζουν μόνο τοὺς ἑαυτοὺς τους, ἀλλὰ ἐξυπηρετοῦν καὶ τὰ συμφέροντα τῆς Τουρκίας. Καὶ ὑποδεικνύει ὅτι τῇ διαφώτιση αὐτῇ τῆς τουρκικῆς κοινῆς γνώμης, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ γίνηε στὴν Πόλη ἐξαιτίας τῆς λογοκρισίας, ἐπιβάλλεται νὰ τὴν ἀναλάβει ὁ ἀθηναϊκὸς πόπος.

Ὁ Πασχαλίδης, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ αὐτῆ, εἶχε ἀναπτύξει καὶ ἄλλη σημαντικὴ δρᾶση. Προσπάθησε ν' ἀποδείξει τὴν ἐλληνικότητα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας μὲ τὰ δημοτικὰ τραγούδια. Τῇ δρᾶση του αὐτῇ τὴν εἶχε ἐπεκτείνει καὶ στὴν Εὐρώπῃ στέλλοντας, ὅπως γράφει, σὲ γνωστούς του μουσικοὺς κύκλους τοῦ Μονάχου «μεγάλης ἱστορικῆς σημασίας ἄσματα οὐ μόνον ἐλληνιστὶ ἀδόμενα, ἀλλὰ καὶ τουρκιστὶ ἐν ἐλληνικῇ ὁμως ἐννοίᾳ». Σ' αὐτὸ τὸ θέμα θὰ ξαναφύρσει καὶ σὲ ἄλλη ἐπιστολῇ του, ὅπως γράφει στὸ τέλος. Ἀπὸ τὴν ἀναφορά αὐτῇ, ὅπως καὶ ἀπὸ ἀναφορὰς τῶν ἄλλων ἐπιστολῶν, συνάγεται ὅτι πρέπει νὰ ὑπάρχουν στὸ ἀρχεῖο τῆς «Ἀνατολῆς» καὶ

γεῖον τῆς Παιδείας περὶ τοῦ Ἱεροδιδασκαλείου Σάμου, Ἀθῆναι 1914, σ. 14. Τὸ ὑπόμνημα ἀπειθυνόταν «Πρὸς τὸν ἐξοχώτατον Ὑπουργὸν τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως, κύριον Ἰωάννην Τσιριμῶκον». Μ' αὐτὸ ἡ «Ἀνατολῆ» διαμαρτυρόταν γιὰ τὴν υποβάθμιση τῶν ἀποφοίτων τοῦ Ἱεροδιδασκαλείου Σάμου, ποὺ δὲν ἀναγνωρίζονταν ὡς ἰσότιμοι μὲ τοὺς ἀποφοίτους τῶν διδασκαλειῶν τῆς ἐλεύθερης Ἑλλάδας, παρόλο ποὺ ἡ φοίτησή σ' αὐτὸ ἦταν τριετής καὶ ὄχι τετραετής, ὅπως στὸ διδασκαλεῖο τῆς Σάμου. Τὸ «Ἱεροδιδασκαλεῖο Σάμου» ἰδρύθηκε ἀπὸ τὴν «Ἀνατολῆ» τὸ 1906 σὲ διαδοχῇ τοῦ «Ἱεροδιδασκαλείου τῆς Ἀποκαλύψεως» ποὺ ἡ «Ἀνατολῆ» εἶχε ἰδρύσει στὴν Πάτμο τὸ 1900 καὶ λειτούργησε ὡς τὸ 1906. Τὴν παραγνώριση τοῦ «Ἱεροδιδασκαλείου Σάμου» μὲ τὸ νομοθετικὸ διάταγμα τῆς 19ης Αὐγούστου 1914 τὸ διοικητικὸ συμβούλιο τῆς «Ἀνατολῆς» θεωρεῖ προσωπικὴ προσβολή, γι' αὐτὸ στὸ Ὑπόμνημα γράφει: «Οἱ δὲ πρὸς ἀνύψωσιν τῆς παντελῶς ἡμελημένης μεγάλης τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους μερίδος ἐπὶ 23 ἔτη διεξαγόμενοι ἀκάμαντες ἀγῶνες τοῦ Σὺλλόγου τῶν Μικρασιατικῶν Ἀνατολῆς» ἀντὶ ν' ἀξιωθῶσι τῆς προσήκουσας τιμῆς καταρρίπτονται καὶ ἐξευτελιζόνται ἐν τῇ συνειδήσει τῶν Ἑλλήνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ψυχρότης δὲ καὶ ἀπογοήτευσις ἐπιχειρεῖται ἐπὶ τὸν θερμογυρὸν ζῆλον τῶν ἀποτελούντων τὸν Σὺλλογον φιλογενῶν ἀνδρῶν». Βλ. Ὑπόμνημα..., ὁ.π., σ. 15.

άλλες επιστολές του Γεωργίου Πασχαλίδη που επιβάλλεται να δούν το φῶς τῆς δημοσιότητας.

Τις τέσσερις επιστολές, που μου παραχώρησε ἡ κυρία Κυριακή Μαμώνη, τις δημοσιεύω ὀλόκληρες πῶς κάτω, ὄχι μόνο γιὰ λεπτομερέστερη κατατόπιση πᾶν στὰ πολλὰ σημαντικὰ θέματα που θίγουν, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον που παρουσιάζουν ἀπὸ ἄποψης γλωσσικῆς. Ἡ γλώσσα τῶν ἐπιστολῶν εἶναι εὐκολονόητη ἂν καὶ εἶναι ἀρχαιότροπη. Γίνεται ζωντανὴ μὲ τοὺς ἰδιωματισμούς τῆς Πόλης καὶ φέρει μπροστὰ σου τὰ γεγονότα μὲ τὸν ἱστορικὸ ἐνεστώτα: «Εὐτυχῶς ἐφάνη ἀπὸ μηχανῆς Θεός, ὁ πλοίαρχος κ. Γεώργιος Βελλιώτης, ἀνὴρ πατριώτης μὲ ὄλην τὴν σημασίαν καὶ τὸν παραλαμβάνει μαζὴ του». Εἶναι πάντα εὐχάριστη καὶ καμιὰ φορὰ δὲν γίνεται κουραστικὴ. Ἀντίθετα, μὲ τις ἐστοχες παρομοιώσεις τῆς, προκαλεῖ προσοχὴ καὶ ἐνδιαφέρον γύρω ἀπὸ τὰ νοήματα: «Ὁ Σύλλογος πρέπει νὰ γίνῃ κουνούπι καὶ ἂν μηδὲν κατορθώσῃ, ἄς μὴν τοὺς ἀφήσῃ τοῦλάχιστον νὰ κοιμηθοῦν».

Ἡ μαρτυρία τῶν ἐπιστολῶν συμπληρῶνεται ἀπὸ ἓνα φωτογραφικὸ τεκμήριο. Ἡ δημοσιευμένη φωτογραφία θὰ μπορούσε νὰ τιτλοφορηθεῖ: «Οἱ ξεριζωμένοι τῆς Βιθυνίας ξανασιμῶν».

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1934 σ' ἓνα ἐξοχικὸ καφενεδάκι στὸ δάσος τοῦ Μαρουσιοῦ ξανασιμῶν μερικοὶ ξεριζωμένοι νοσταλγοὶ τῆς χαμένης πατρίδας τους. Στὴ φωτογραφία ἐμφανίζεται πρῶτος ἀπὸ τὰ ἀριστερὰ ὁ Πασχάλης Δ. Πασχαλίδης, «ὁ μικρὸς Πασχάλης Δ. Πασχαλίδης» ὅπως τὸν ἀποκαλεῖ ὁ Γεώργιος Πασχαλίδης στὴν ἐπιστολὴ τῆς 31ης Αὐγούστου τοῦ 1898. Τὸ 1915, ὅταν τέλειωσε τὶς δευτέρες σπουδές του στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, δὲν μπόρεσε νὰ ξαναγυρίσει στὴ Βιθυνία. Δὲν τοῦ τὸ ἐπιτρέψανε τὰ μέτρα ἐκτουρκισμοῦ τῆς Μ. Ἀσίας, που εἶχαν ἀρχίσει νὰ ἐφαρμόζουν οἱ Νεoturκοὶ.

Πῆρε ἀπὸ τότε τὸ δρόμο τοῦ ξεριζωμοῦ καταφεύοντας στὴν Κύπρο, ὅπου βρῆκε θέση διευθυντῆ στὸ Ἡμιγυμνάσιο καὶ ἀργότερα στὸ Γυμνάσιο τῆς Πάφου. Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1934 ἦρθε στὴν Ἀθήνα νὰ δεῖ τοὺς λίγους συγγενεῖς του, που τοῦ ἀπόμειναν ὕστερα ἀπὸ τὴν σχεδὸν ὀλοκληρωτικὴ ἐξόντωση τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τοῦ Χουδιοῦ ἀπὸ τοὺς τούρκους ἀντάρτες, τοὺς στέτες, τὸ 1920.

Δίπλα του, στὴ φωτογραφία, κάθεται ὁ Θεόφιλος Παπαδόπουλος. Ἡ κόρη τοῦ Θεόφιλου, που χάθηκε τότε στὴ σφαγὴ, ἦταν παντρεμένη μὲ τὸν ἀδελφὸ τοῦ Πασχάλη Δ. Πασχαλίδη, Γιώργο, που χάθηκε κι αὐτὸς τότε ἐπιστρατευμένος ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὰ καταναγκαστικὰ τάγματα ἐργασίας. Ὁ Θεόφιλος Παπαδόπουλος ἦταν ὁ διευθυντῆς τῆς Ἀστικῆς Σχολῆς τοῦ Χουδιοῦ, «ὁ δάσκαλος» ὅπως τὸν ἔλεγαν ὅλοι στὸ Χουδί. Σώθηκε ἀπὸ τὴ σφαγὴ φεύγοντας τὴ νύκτα τῆς προηγούμενης μέρας, εἰδοποιημένος ἀπὸ Τούρκους φίλους του. Περπατώντας ἔφτασε στὶς ἀκτὲς τῆς Προποντίδας κι ἀπ' ἐκεῖ πέρασε μὲ βάρκα στὴν Πόλη. Ὑστερα ἀπὸ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν ἐγκαταστάθηκε στὸ Μαρούσι. Ζοῦσε σὲ μιὰ προσφυγικὴ παράγκα κι ἔκανε ἰδιαίτερα μαθήματα¹⁷.

17. Γιὰ τοὺς ξεριζωμένους αὐτοὺς Ἕλληνες τῆς Βιθυνίας καὶ τὴν καταστροφὴ τῆς πατρίδας.

Οί ξεριζωμένοι τής Βιθυνίας ξανασμίγουν. Μαρούσι, Καλοκαίρι 1934.

Δίπλα στον Θεόφιλο είναι ή Μάγδα, ή κόρη του Πασχάλη Πασχαλίδη, πού την έφερε μαζί του από την Κύπρο, να την γνωρίσει στους συγγενείς τους. Ύστερα είναι ο Γεώργιος Πασχαλίδης, ο συγγραφέας τών επιστολών, πού είχε έγκατασταθεί τότε κι αυτός στο Μαρούσι. Ο τελευταίος δεξιά είναι ο Ίωάννης (Γιάγκος) Πασχαλίδης, γιός του Άνθιμου Πασχαλίδη, του μεγαλύτερου αδελφού του Πασχάλη Δ. Πασχαλίδη. Ο Άνθιμος είχε μεταξουργείο στο Χουδί. Οί τσέτες τόν εσφαξαν στη μέση τής αγοράς του Χουδίου, επειδή δεν είχε μαζί του να τούς δώσει τά χρήματα πού του ζήτησαν. Ο Γιάγκος σώθηκε, γιατί μαζί με τή μητέρα του και τήν αδελφή του βρίσκονταν στην Πόλη. Σπούδαζαν εκεί. Η αδελφή του πέθανε από επιδημίες πού ξέσπασαν τότε κι αυτός με τή μητέρα του ήρθαν στην Κύπρο, κοντά στο θείο του Πασχάλη Δ. Πασχαλίδη. Ο Γιάγκος είχε τελειώσει τή Μεγάλη του Γένους Σχολή στην Πόλη και διορίστηκε πρώτα καθηγητής στο Γυμνάσιο τής Πάφου κι ύστερα διευθυντής στην Έμπορική Σχολή Πεδουλά, πού είχε ιδρυθεί τότε. Στις άγγελίες πού δημοσίευε στις εφημερίδες για τή λειτουργία τής σχολής, κοντά στην άλλη προσφερόμενη πολύμορφη μόρφωση, τόνιζε μιá ιδιαίτερη προσφορά τής σχολής: 'Η σχολή καταπολεμούσε «άγριως τás τήν νήσον λυμαινομένας και επικινδύνους δια τήν έθνικήν και θρησκευτικήν όντότητά τής ξένης σχολάς»¹⁸. Είχε μεταφέρει στην Κύπρο τó πνεύμα του άλύτρωτου Έλληνα, πού είχε εκφράσει και ο Γεώργιος Πασχαλίδης στην επιστολή του στις 28 Μαΐου 1903 γύρω από τόν προορισμό τής παιδείας στον άλύτρωτο έλληνισμό. Δεν είχε σημασία ότι ή Κύπρος ήταν κάτω από άγγλική διακυβέρνηση. Η σκλαβιά κι ή άποκοπή από τήν Ελλάδα ήταν τά κριτήρια πού καθόριζαν τήν πίστη και τις ένεργειες τών άλύτρωτων σέ όποιο σκλαβωμένο κομμάτι του έλληνισμού. Ο Γιάγκος Πασχαλίδης, συνεπής στο πνεύμα αυτό, πήρε μέρος στην έξεγερση τής Κύπρου τó 1931 και πλήρωσε με τήν εξορία τó απόθεμα του πατριωτισμού και τής άγάπης τής έλευθερίας πού είχε μέσα του. Κατέφυγε τότε στην Άθήνα κι εργάστηκε ως δικηγόρος. Είχε πάρει με άλληλογραφία δίπλωμα νομικών La Salle¹⁹. Τό

τους βλ. τις μαρτυρίες του Θεόφιλου Παπαδόπουλου (1854-1958) και τής έγγονής του Κυριακίτσας Δασκαλάκη (1911-1990) στην έκδοση του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, *Η Έξοδος*, τ. Α': *Μαρτυρίες από τις έπαρχίες τών δυτικών παραλίων τής Μικρασίας*, έπιμ. Φ. Δ. Άποστολόπουλου, Άθήνα 1980, σσ. 325-333. Βλ. επίσης Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, «Συμβολή στη μελέτη τής Μικρασιατικής τραγωδίας. Τεκμήρια τής καταστροφής του έλληνισμού τής Βιθυνίας», *Μικρασιατικά Χρονικά*, τ. ΙΕ' (1972), σσ. 372-398, ιδίως σσ. 386-391. Βιογραφικά στοιχεία για τούς πληροφορητές βλ. Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών / Άρχειο Ύλικου Προφορικής Παράδοσης / Βιθυνία / Φάκ. 39: Χουδί, δελτία πληροφορητών.

18. Βλ. τήν Άγγελία για τήν Τετρατάξιο Πρακτική Σχολή Πεδουλά στην εφημερίδα *Πάφος*, 4 Σεπτεμβρίου 1931.

19. La Salle Extension University στο Σικάγο τών ΗΠΑ. Τά «extension universities» στην Άμερική ήταν εκπαιδευτικά ιδρύματα πού παρείχαν τίτλους σπουδών με άλληλογραφία σέ εργαζομένους πού δεν μπορούσαν να παρακολουθήσουν τó κανονικό πρόγραμμα μαθημάτων.

1934 φιλοξενούμενος στο σπίτι του Γιώργου Πασχαλίδη στο Μαρούσι έξι-ξε κι αυτός με τους άλλους ξεριζωμένους της Βιθυνίας να μιλήσουν για τον πόνο τους και τὰ χαμένα δνειρά τους.

A'

Γ 28 άρ. πρωτ. 866

Έν Κωνσταντινουπόλει τῆ 4ῃ Αύγουστου 1898

Σεβαστέ μοι φίλε κ. Μ. Εὐαγγελίδη

Εἰς Ἀθήνας

Ἐξ ἔγραφον ὑμῖν ἐν τῇ προηγουμένη μου, ἐπήγα εἰς Κεῦβεν (Ἵρτάκιοι καὶ Χουδί) τὴν παρελθούσαν ἐβδομάδα, ὅπου καὶ ἔμεινα ἐπὶ ἐφθήμερον, ὑπότροπον διὰ τὸν Σύλλογον ἡμῶν ὡς τὸν καταλληλότετον εὐρομεν — εὐρομεν τὸν νέον Πασχάλην Δ. Πασχαλίδην δεκατετραετῆ, λίαν ἐπιμελῆ καὶ καθ' ὄλα ἄξιον μὴ σᾶς σκανδαλίση δὲ ποσῶς ἢ ἐπωνυμία του ἐπὶ ἰδιοτελείᾳ καὶ ὑποθέσωσι τὰ ἀξιοτίμα μέλη τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Συλλόγου ὅτι οὕτως ἠθέλησα τάχα νὰ σπουδάσω κανένα συγγενῆ μου. Ὁ νέος εἶνε ὀρφανὸς πατρός, πτωχότατος δέ, διότι τοῦ πατρός του ἀποθανόντος ἅπασα ἢ περιουσία του κατεσχέθη ὑπὸ τῶν πιστωτῶν· τόσῳ δὲ εἶνε πτωχὸν καὶ τόσῳ ἄξιον ὑποστηρίξεως διὰ τὴν καλὴν του διαγωγὴν ἐν τῇ Σχολῇ, ἐν ἣ ἐδιδάχθη καὶ ἐπιμέλειαν ὥστε ἢ κοινότης Χουδίου θέλουσα νὰ ὑποστηρίξη τὸ παιδί αὐτό καὶ νὰ μὴ χαθῆ, μέχρις οὐ εὐρίσκετο κανεὶς τρόπος διὰ νὰ σπουδάσῃ, τὸ εἶχε παραλάβει εἰς τὴν Ἀστικὴν Σχολὴν ὡς ὑποβοηθὸν ἐν ἐτησίῳ μισθῷ 500 γροσίων, ἵνα διδάσκον διδάσκηται, διότι ἄλλος τρόπος δὲν ὑπῆρχε, διὰ νὰ ἐξακολουθῆ τὰ μαθήματά του. Ἐξ Ἵρτάκιοι οὐδεὶς κατάλληλος, διότι ἔνεκα κομματικῶν λόγων τὰ σχολεῖα των εἶνε εἰς ἐλεεινὴν καὶ ἀθλίαν κατάστασιν μὴ ἐπιδεχομένην περιγραφὴν. καὶ ὅμως ἔχουν εἰσόδημα περὶ τὰς 500 λίρας ἐτησίως. εἶναι ἀληθὲς ὅμως ἀφ' ἑτέρου, ὅτι ἔνεκα τῆς μεγάλης πενίας, ἥτις μαστίζει τοὺς κατοίκους ἀμφοτέρων τούτων τῶν κοινοτήτων, τὰ εἰσοδήματα σχεδὸν δὲν εἰσπράττονται τακτικῶς ἀπὸ τριετίας καὶ ἐπέκεινα καὶ ἔλαττοῦνται κατ' ἀναλογίαν. ἄλλως τῆς ἀποστάσεως τῶν δύο κωμοπόλεων οὐσης ἀσημάντου, εἰς εὐπαιδευτος κληρικὸς δύναται νὰ ἐξαρκήσῃ καὶ διὰ τὰς δύο, ὅσον ἀφορᾷ τὸ κήρυγμα τοῦ Θείου λόγου: οἱ ἱερεῖς τοῦ Ἵρτάκιοι εἶνε τρεῖς τὸν ἀριθμὸν, ἐξ ὧν ὁ μὲν εἶνε πρῶν χαλβατζῆς, ὁ β' μπακάλης, καὶ ὁ γ' μπαλωματῆς παπουτσιῶν· οἱ τοῦ Χουδίου δύο, ὧν ὁ μὲν βομβυκοτρόφος, ὁ δὲ μυλωθρός, ἅπαντες ἀγράμματοι καὶ μὴ γνωρίζοντες τὴν Ἑλληνικὴν. Εὐκόλως λοιπὸν ἔννοεῖτε πόσον τὸ τοιοῦτον ἐπιδρᾷ ἐπὶ τοῦ ἀπλοῦ λαοῦ. Οἱ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ καὶ αὐτοὶ οἱ γνωρίζοντες τὴν Ἑλληνικὴν ἀποφεύγουσιν νὰ τὴν ὀμιλῶσιν εἰς μέρη ὅπου οὔτε οἱ παπάδες δὲν τὴν ὀμιλοῦν. κλπ.

Ὅ,τι εὐχάριστον εἶδον εἰς τὸ ταξείδιόν μου εἶνε τὸ Ἀδᾶ Παζάρ. ὡς ἔλεγον αὐτόθι, ἐν τινι διαλέξει μου πρὸ πενταετίας, ἀπὸ τουρκοφώνων οἱ

ἑλληνοπαῖδες ἔγιναν ἑλληνόφωνοι. Οἱ κάτω τῶν 15 ἐτῶν παῖδες ἄρρενες καὶ θήλειε ἀνεξαίρετως ὁμιλοῦσι γενικῶς τὴν ἑλληνικὴν ὡς μητρικὴν ἔν τε τῇ σχολῇ, τῷ οἴκῳ καὶ τῇ ἀγορᾷ. τὸ ζήτημα τῆς γλώσσης εἶνε πλέον λελυμένον ὀριστικῶς. εὐτυχῶς εἶνε ἑλληνόφωνοι οἱ κάτοικοι τοῦ Ἄδᾶ Παζάρ καὶ τοῦτο ἐντὸς μᾶς καὶ μόνης 15ετίας. Εὐχρηθῶμεν ὅτι θὰ τὸ κατορθώσωμεν καὶ διὰ τὰ λοιπὰ χωρία.

Ἐν προσεχεῖ ἐπιστολῇ μου πλείονα.

Περιμένω ἀπάντησίν σας ταχέως.

Σᾶς ἀσπάζομαι ἥδιστα

Σός

Γ. Α. Πασχαλίδης

Β'

Γ 29 ἀρ. πρωτ. 867

Σεβαστέ μοι φίλε κ. Μ. Εὐαγγελίδη

Εἰς Ἀθήνας

Τέλος πάντων ἰδοῦ ἀποστέλλω ὑμῖν τὸν μέλλοντα ὑπότροφον τοῦ Συλλόγου, τὸν μικρὸν Πασχάλην Δ. Πασχαλίδην μὲ ὅλα του τὰ ἔγγραφα ἐν τάξει. Εἶνε δλόκληρος ἱστορία νὰ θελήσῃ τις καὶ δὴ Ὀθωμανὸς ὑπήκοος νὰ ταξειδεύσῃ διὰ τὸ ἐξωτερικόν· ἢ αὐστηρότης ἐπὶ τῶν διαβατηρίων εἶνε τοιαύτη, ὥστε δὲν περιγράφεται. σχεδὸν εἰπεῖν, χρειάζεται αὐτοκρατορικὸς ἱραδές, διὰ ν' ἀπέλθῃ τις ἐντεῦθεν ἔστω καὶ δι' ἐμπορίαν. Τίνα λοιπὸν ἀπαιτοῦνται μέσα διὰ νὰ ὑπάγῃ τις δι' Ἀθήνας πρὸς σπουδὴν ἀφθονουσῶν παρ' ἡμῖν τῶν σχολῶν, ὑμεῖς θὰ εἰκάσῃτε εὐκόλως. ἀλλ' ἐάν φέρωνται προσκόμματα καὶ δὴ εὐλογοφανῆ παρὰ τῆς Σ<εβαστῆς> Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως, ἴσως τὸ τοιοῦτον ἐν μέρει συγχωρεῖται πλην ἢ διαγωγῆ τῶν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Προξενεῖῳ εἶνε ἀσύγγνωστος καθότι μολονότι παρεκάλεσα ἐπανειλημμένως καὶ προσωπικῶς καὶ διὰ προσώπων ἰσχυόντων καὶ δι' αὐτοῦ ἔτι τοῦ Ζαλόκωστα*, καὶ ἐξήγησα τὸν σκοπὸν δι' ὃν ἀποστέλλεται εἰς Ἀθήνας ὁ νεανίσκος, πάλιν οἱ κύριοι προξενικοὶ ἔμειναν ἀνένδοτοι. δὲν ἔννοοῦν νὰ ἀντιληφθῶσι κατ' οὐδένα τρόπον τὴν ἀποστολὴν των, σαλόνι καὶ προικοθηρία! ἰδοῦ τὸ στάδιόν των καὶ νὰ πλουτῶσιν εἰς βᾶρος τῶν πτωχευόντων ἐμπόρων, διαωνίζοντες τὰς δίκας καὶ κλέπτοντες τὸ ὑπόλοιπον τοῦ ἐνεργητικοῦ τοῦ πτωχεύσαντος ἐμποροῦ. δι' ἐργασίαν ἐθνικὴν οὔτε ἰδέαν ἔχουν. Τὰ προξενεῖα ὅπως ἐργάζονται ἐν τῇ δούλῃ Ἑλλάδι εἶνε σχεδὸν ἄχρηστα δι' αὐτὸ καὶ ὁ ἔξω Ἑλλήν ἂν δὲν θὰ ἔχαιρεν, ἀλλὰ καὶ δὲν θὰ ἔλυπειτο ἐπὶ τῇ καταργήσει αὐτῶν δύνασθε νὰ κάμῃτε χρῆσιν αὐτῶν εἰς τοὺς κύκλους τῶν πολιτικῶν φίλων σας· ἢ προξενικὴ ὑπηρεσία δὲν πρέπει ν' ἀνατίθεται εἰς τὸν τυχόντα

* Πρῶτος γραμματεὺς τῆς Ἑλληνικῆς Πρεσβείας στὴν Κωνσταντινούπολη.

δικηγορίσκον, ἀλλ' εἰς ἄνθρωπον. «ἄνθρωπον ζητῶ» ἐφώνει ἀγορᾶς πληθούσης ὁ Διογένης και εἶχεν δίκαιον.

Εὐτυχῶς ἐφάνη ἀπὸ μηχανῆς Θεός, ὁ πλοίαρχος τοῦ ἀτμοπλοίου Κουρτζή «Μυτιλήνη» κ. Γεώργιος Βελλιιώτης ἀνὴρ πατριώτης μὲ ὄλην τὴν σημασίαν και τὸν παραλαμβάνει μαζί του. ἀναχωρεῖ ἐντεῦθεν αὖριον τὴν πρωΐαν και ἅμα φθάσῃ εἰς τὸν Πειραιᾶ θὰ τὸν στείλῃ εἰς Ἀθήνας μὲ κανένα ὑπάλληλον τοῦ ἀτμοπλοίου. ὁ νεανίας εἶνε λίαν αἰδήμων, δειλὸς και ὡς χωριάτης δὲν ἔχει τὴν ἐλευθερίαν ν' ἀπαντᾷ και ἀποκρίνηται μετ' εὐχερείας, πρέπει νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι μητρικὴ του γλῶσσα εἶναι ἡ ἀρμενικὴ και συνεπῶς ἐν ἀρχῇ νὰ τῷ φανῶσιν ἐπιεικεῖς οἱ κ. καθηγηταί. Μὴ γνωρίζον τὸν κανονισμόν τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, και τὰ σχετικὰ περὶ ἀσπρορροῦχων στρωμνῆς κλπ. ἄρθρα δὲν τὸν ἐφωδίασα μὲ τοιαῦτα: ἀναθέτω ὑμῖν τὴν φροντίδα ταύτην, ἀγγέλλων ὑμῖν ὅτι προθύμως θὰ ἀποστείλω πᾶσαν διὰ τοιαύτην ἀνάγκην ἀπαιτηθσομένην δαπάνην. ὁ μικρὸς παῖς ἐπώλησε πᾶν ὅ, τι εἶχεν ἐκ κληρονομίας και ἔχει ἐν ποσὸν ἐξ εἴκοσι πέντε ληρῶν (τὸ ὄλον) παρὰ τῷ ἀδελφῷ μου, ὥστε ἐκ τούτου τοῦ ποσοῦ θ' ἀποστείλω ὑμῖν τὰ δαπανηθησόμενα ἅμα γράψητέ μοι.

Διὰ τὰ βιβλία τοῦ Συλλόγου σᾶς ἔγραψεν ὁ κ. Παχτικός, ὅστις μεταβὰς ἐν ἀπουσίᾳ μου παρὰ τῷ κ. Ζαλόκωστα ἐφρόντισεν ὅπως γραφῆ τῷ Ὑπουργεῖῳ πρὸς παράδοσιν τῶν βιβλίων τῷ Συλλόγῳ. Πιστεύω νὰ τὰ ἐλάβετε.

Ἐν σχέσει πρὸς τὸ τηλεγράφημα ὑμῶν περὶ τῶν διδασκάλων τῶν ἀποστελλομένων εἰς Κερασούντα σᾶς ἔγραψα ἤδη διὰ ταχυδρομικοῦ δελταρίου. μετέβην δηλαδὴ ἐπὶ τοῦ ἀτμοπλοίου Πανταλέοντος ἅμα τῇ ἐνταῦθα ἀφίξει του, πλὴν δὲν εἶρον οὐδένα τοιοῦτον. δὲν ἔκρινα ἀναγκαῖον νὰ σᾶς τηλεγραφήσω πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ ἀτμοπλοίου, διότι δὲν εἶχον ν' ἀπαντήσω τι. ὡσαύτως και μετὰ τὴν ἀφίξιν τοῦ ἀτμοπλοίου, ἄλλωστε σημεῖῳ ὑμῖν ὅτι μετὰ τὴν ἐπίδοσιν τοῦ τηλεγραφήματος ὑμῶν μὲ εἶχον ὑπὸ ἀστυνομικὴν ἐπιτήρησιν ἐπὶ τινὰς ἡμέρας, διὸ και ἐφοβήθην ν' ἀπαντήσω τηλεγραφικῶς. διερχόμεθα κρισίμους ἡμέρας, ἐπιβλεπόμεθα, φοβούμεθα και τὴν σκιάν μας, ὁ θεὸς ἴλεως.

Πρὸς ἡσυχίαν μου ἅμα τῇ αἰσίᾳ ἀφίξει τοῦ νέου σᾶς παρακαλῶ νὰ μὲ γράψητε.

Ἐσωκλείω ὑμῖν τὰ ἔγγραφα, προτιμήσας νὰ τ' ἀποστείλω ταχυδρομικῶς, φοβούμενος μὴ ἀπολέσῃ αὐτὰ ὁ μικρός.

Θερμῶς ἐκφράζων ὑμῖν τὰς εὐχαριστήσεις τῆς κοινότητος Χουδίου, παρακαλῶ ὅπως δεχθῆτε και τὴν ἐκφρασιν τῆς βαθείας αὐτῶν ἐγνώμοσύνης ἄνευ ἐτέρου τό γε νῦν ἀσπάζομαί σε ἥδιστα.

Σὺς

Γ. Πασχαλίδης

Ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 31ῃ Αὐγούστου 1898

Γ'

Γ 35 άρ. πρωτ. 987

Σεβαστέ και αγαπητέ μοι κ. Μ. Ευαγγελίδη

Είς Ἀθήνας

Τὴν ὑπὸ ἡμ. 20 λήξαντος φιλικὴν σας ἐπιστολὴν ἔλαβον καὶ ὑπερευχαριστήθημι δι' ὅσα φρονεῖτε καλὰ καὶ σὺν ὑμῖν οἱ ἐν τῇ Σχολῇ περὶ τοῦ μικροῦ Πασχαλίδου· ὅ,τι ὁμως ἔμαθον παρ' ἐκείνου, ἀφικομένου χθές τὴν πρωτὴν ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ὑποτρόφους τοῦ Μικρασιατικοῦ Συλλόγου, τοὺς ἀποφοιτήσαντας ἤδη ἐκ τῆς Σχολῆς, μὲ ἠυχαρίστησεν ἔτι μᾶλλον καὶ μὲ συνεκίνησε μέχρι δακρύων. Νὰ ἀριστεύωσι καὶ νὰ βραβεύωνται διὰ τοῦ μοναδικοῦ βραβείου ἐπὶ δύο συνεχῆ ἔτη Μικρασιάται νέοι, τοῦτο καὶ παρήγορον εἶνε δι' ἡμᾶς πολὺ καὶ κολακευτικὸν ἐν γένει διὰ τοὺς Μικρασιάτας, ἐγκαλλώπισμα δὲ καὶ στέφανος ἀίδιος τῆς κεφαλῆς ὑμῶν καὶ καύχημα ἰδιαιτέρως ὑμέτερον, καθόσον οὐ μόνον εἴσθε ἡ κεφαλὴ καὶ ἡ καρδία καὶ τὰ νεῦρα καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ τοῦ Συλλόγου, ὅστις ἄνευ ὑμῶν ἀπὸ πολλοῦ δὲν θὰ ὑφίστατο, ἀλλὰ καὶ διότι κυρίως ἡ ἀρίστευσις τῶν νέων τούτων ὀφείλεται εἰς τὴν διηνεκῆ ὑμετέραν ἐπαγρύπνησιν ἐπὶ τε τοῦ ἥθους καὶ τῆς ἐπιμελείας τῶν ἐν λόγῳ νέων. Ἀποχωροῦντες ἐκ τῆς σχολῆς καὶ ἀποκομίζοντες σὺν τοῖς ὑψηλοῖς διδάγμασι καὶ τὰς ὑμέτερας πολυτιμοτάτας συμβουλὰς ἰδίᾳ δὲ ὑπόδειγμα τοῦ μέλλοντος βίου καὶ τῆς μελλούσης αὐτῶν δράσεως ἔχοντες τὸν βίον καὶ τὴν πολιτείαν καὶ τὴν δρᾶσιν ὑμῶν δὲν δύνανται παρὰ νὰ ὦσι χρήσιμοι τῇ καθόλου πατρίδι. Πολλάκις συζητοῦντες ἐνταῦθα ἐν κύκλῳ φίλων εὐ φρονούντων περὶ τῆς σαπρίας τῶν καθ' ἡμᾶς ἐν τούτῳ μόνῳ ὁμοφωνοῦμεν: ὅτι ἂν ὑπῆρχον ἐν Τουρκίᾳ πενήκοντα μόνον μαθηταὶ τοῦ Μαργαρίτου (ἤτοι τῆς Σχολῆς του, ὅπως λέγομεν ἡμεῖς) καὶ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν εἰς Πατριάρχης ὁ Μαργαρίτης, τὰ καθ' ἡμᾶς θὰ παρουσίαζον ὄψιν φαιδροτάτην, ἵνα μὴ τι ἄλλο εἴπωμεν. Ἄλλ' ἀφοῦ ἄλλως ἔδοξε καὶ δοκεῖ τῷ Παναγάθῳ οἰκτείροντες τοὺς διέποντας ἡμᾶς ἀρκοῦμεθα εἰς τὸ νὰ ἐλπίζωμεν φρονούντες ὅτι καὶ τοῦτο μέγα καλὸν δι' ἡμᾶς ὅτι ὑπάρχει εἰς Μαργαρίτης Ευαγγελίδης καὶ τὸ θαυμαστότατον καὶ ὑπερῆδιστον εἶνε καὶ φίλος καὶ προστάτης ἡμῶν.

Ἐὰν λοιπὸν τοιαύτη εἶνε ἡ περὶ ἡμῶν γνώμη τῶν ἐνταῦθα φίλων καὶ λατρευτῶν σου, θὰ ἐννοήσης εὐκόλως ὅποια ὑπῆρξεν ἡ χαρὰ καὶ ἀγαλλίασις αὐτῶν, ὅτε ἤκουσαν τὴν εὐφρόσυνον εἰδήσιν τῶν ἀρραβῶνων σου μετὰ τῆς ἐξαιρέτου δεσποινίδος Ρωκά, ἣν ἐπειδὴ εἶχον εὐτυχῆσαι νὰ γνωρίσω ἐν Ἀθῆναις ὦν καὶ κατὰ πάντα ἀξίαν σου θεωρῶν ὡς ἄλλην φιλοσοφοῦσαν καρδίαν καὶ τὸν κόσμον τοῦτον βλέπουσαν ἐκ τῆς αὐτῆς ἀπόψεως οἴας καὶ σύ, χαίρων ἐβόησα: εὗρεν ὁ Φίλιππος τὸν Ναθαναήλ, ἀκαταλλῆλως ὄλωσ παρῳδῶν τοῦτο, ἀλλὰ τί νὰ κάμω; Αὐτὸ ἦλθεν ἐπὶ τῆς γλώσσης μου τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἀνήγγειλεν ἡμῖν τοῦτο ὁ ἀγαπητὸς Κουζός.

Σφιγγω λοιπὸν τὰς χεῖρας ἀμφοτέρων μετὰ παλμῶν χαρᾶς ἀνεκφράστου καὶ δακρύων εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς (δὲν λέγω ὑπερβολὴν, διότι δακρῶν τὴν

στιγμὴν ταύτην) καὶ εὖχομαι καὶ εὖχομαι μαργαρίτας νὰ ἔχωμεν πολλοὺς μετ' οὐ πολὺ.

Δὲν συνεχίζω πλέον, διότι δὲν εἶμαι κύριος τοῦ καλάμου μου καὶ ἐλησμόνησα ἂν εἶχόν τι νὰ γράψω.

Σᾶς ἀσπάζομαι ἡδιστα
ὄλως ὑμέτερος

Γ. Π. Πασχαλίδης

Ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 5 Ἰουλίου 1899

Φίλτατε συμπολίτα καὶ σεβαστὲ φίλε κ. Μ. Εὐαγγελίδη,

Εἰς τοὺς ἐνταῦθα φίλους καὶ λατρευτάς σου, ὡς καλῶς λέγει ὁ κοινὸς φίλος κ. Γ. Πασχαλίδης ἀνήκων ἀναμφιβόλως καὶ ἐγώ, καθῆκον ἀπαραίτητον, νομίζω, νὰ σοὶ συγχαρῶ ἐκ καρδίας διὰ τοὺς ἀρραβῶνας σου μετὰ τῆς ἀξιολόγου καὶ σοβαρᾶς, ὡς με διαβεβαιοῖ ὁ ἰσάδελφός μου Γ. Κοῦζος, Δεσποινίδος Ρωκά, πρὸς ἣν ὡς ἡμετέραν προσφιλεῖ συμπολίτιδα, παρακαλῶ, νὰ προσφέρῃς τὰ εἰλικρινῆ συγχαρητήρια καὶ τὰ σέβη ἐμοῦ τε καὶ τῆς συζύγου μου μετὰ τῆς εὐχῆς, ὅπως ὡς τάχιον ἀξιωθῶμεν νὰ σφίγξωμεν ἐκ τοῦ πλησίον ἀμφοτέρων ὑμῶν τὰς χεῖρας.

Δέχθητε μετὰ τῶν συγχαρητηρίων μου καὶ τὰς
ἐγκαρδίους προσρήσεις μου

Σὸς

; (ὑπογραφή δυσανάγνωστη)

Προσθήκη δευτέρα

Σήμερον τῇ πρωΐᾳ ἡ Σοφία μοι ἔλεγεν ὅτι περίεργος καὶ παράδοξος εἶνε ἡ σιωπὴ τοῦ κ. Μαργαρίτου.

Τὰ αὐτὰ κἀγὼ διὰ τῆς γραφίδος σοὶ ἐπαναλαμβάνω, ἀπορῶν διότι δὲν ἀπήντησας ἀκόμη εἰς τὴν ἀπὸ μηνὸς περίπου σταλεῖσαν ἐπιστολήν μου. Μήπως δὲν ἔλαβες αὐτήν; Μήπως ὁ καύσων σ' ἐμποδίζει νὰ κοπιάζῃς περισσότερο; Τί γίνεται ἡ Πλειάς; Τί ὁ Αἰσχύλος μου; Ἡ διεύθυνσις τῆς Πλειάδος πῶς ἐννοεῖ νὰ διανέμῃ ἐνταῦθα τὰ φυλλάδια;

Ἐγινε φροντὶς νὰ εὔρεθῇ τὸ περὶ Κυζίκου χειρόγραφόν μου;

Τὰς προσρήσεις μου τῇ μνηστῇ σου. Πότε ἔχομεν γάμον;

Ὁ σὸς

Δ.Γ.Μ.

Δ'

Γ 70

'Εν Κωνσταντινουπόλει 28 Μαΐου 1903

Σεβαστέ μοι κ. Εὐαγγελίδη

Προχθές ἔλαβον πάντα τὰ ἐπισταλέντα μοι ἔγγραφα τοῦ Συλλόγου, ὧν τὰ πρὸς τὸν κ. Πασχαλίδην, Ἀδελφότητα «Ὁρθοδοξία» καὶ κοινότητα Χουδίου ἔστειλα χθές ταχυδρομικῶς.

'Ελυπήθην πολὺ, διότι διὰ τὴν ὄρφανὴν μὲν ἀλλ' ἐπιμελῆ νεάνιδα οὐδὲν κατωρθώθη διὰ τὸ Ἄρσακειον. Κατόπιν τῶν ἐν Μακεδονίᾳ βουλγαρικῶν γεγονότων καὶ ἐνεργειῶν ἐπερίμενον πατριωτικότερας σκέψεις ἀπὸ τοῦς κυρίους Συμβούλους, τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἑταιρείας. Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι οἱ κύριοι οὗτοι ἀγρὸν ἠγόρασαν. Μὲ τὸ ποσὸν τῶν 70 δραχμῶν ἠδυνάμεθα βεβαίως καὶ εἰς τὸ ἐνταῦθα Ζάππειον νὰ εἰσαγάγωμεν τὴν ὄρφανὴν νέαν. Ἀλλὰ τότε οὐδὲν θὰ ἐχρεωστοῦμεν εἰς τὴν δῆθεν γενναιοδωρίαν τῶν κυρίων συμβούλων. Ἡ ἰδιαιτέρα πατρίς μου ἔχει ἀπόλυτον ἀνάγκην 3-4 νηπιαγωγείων εἰς διαφόρους κεντρικὰς συνοικίας αὐτῆς, ἀλλὰ στερεῖται τῶν πρὸς τοῦτο μέσων. Καὶ ἂν λοιπὸν ὑπῆρχε γενναιοδωρὸς τις ὁμογενῆς ἢ καὶ ὁμογενεῖς συμπatriῶται τὸ χρῆμα αὐτῶν θὰ συνιστῶμεν θερμῶς πρὸς ἴδρυσιν νηπιαγωγείων. Ἀλλὰ δυστυχῶς σπανίζουσι ἢ καὶ δὲν ὑπάρχουν καθόλου τοιοῦτοι συμπολίται, ἔδει λοιπὸν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει νὰ εἴχομεν τὴν πρόθυμον ἀρωγὴν τοῦ Ἄρσακειοῦ, ἀλλὰ δυστυχῶς φαίνεται ὅτι ἀπὸ τὰς κεφαλὰς τῶν διεπόντων ἔλλειπει τὸ γενικὸν ἐθνικὸν πνεῦμα. Πρὸς θεοῦ μὴ τοὺς ἀφήντε ἡσύχους, κρούσατε τὰς θύρας τῶν ὅσον ἠμπορεῖτε ἰσχυρὰ διὰ τὰς ἀπολύτους ἐκπαιδευτικὰς ἀνάγκας τῆς Μικρᾶς μας Ἀσίας. Εἶνε ἐγκληματικὴ ἢ ἐθνικὴ ἀπάθεια αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Σύλλογος πρέπει νὰ γίνῃ κουνούπι καὶ ἂν μὴδὲν κατορθώσῃ, ἄς μὴν τοὺς ἀφήσῃ τοῦλάχιστον νὰ κοιμηθοῦν. Δὲν ἠμπορεῖτε νὰ φαντασθῆτε μὲ τί πόνον γράφω τὰς ὀλίγας μου ταύτας γραμμάς, ὅταν ἀναλογίζωμαι τὰς φοβερὰς ἐπὶ πατριωτικῆς γῆς διενεργουμένας κατακτήσεις τῶν ξένων σχολῶν καὶ θρησκευτικῶν προπαγανδῶν καὶ τὴν ἀναληγσίαν καὶ ἀδιαφορίαν ἀφ' ἑτέρου τῶν ἐλλήνων πατριωτῶν τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος.

Πρὸς Θεοῦ! κεντήσατέ τους καὶ μὴ τοὺς ἀφήντε νὰ κοιμηθοῦν. Διδάξατέ τους νὰ σεβασθοῦν τὰ 4 ἑκατομμύρια τῶν ξενοφάνων ὀρθοδόξων ἐλλήνων τῆς Μικρᾶς μας Ἀσίας. Οὔτε ὄπλα ζητοῦμεν παρ' αὐτῶν, οὔτε φυσίγγια, οὔτε πλοῖα καὶ πολεμικὰ σκάφη πρὸς ὑπεράσπισίν μας, ἀλλ' οὔτε καὶ ἀφειδῆ χρήματα· ἀλλ' ἀπλούστατα ζητοῦμεν μερικὸς ξενοφώνους νέους καὶ νεάνιδας νὰ φιλοξενῶσιν οὐχὶ εἰς τὰ ἰδιωτικὰ τῶν σπίτια, ἀλλὰ εἰς τὰ εὐαγγῆ ἐκπαιδευτικὰ καθιδρύματα, τὰ ὁποῖα πρὸς ἐθνικοὺς ἀνίδρυσαν σκοποὺς φιλογενῆ τέκνα τῆς Μεγάλης Πατρίδος. Ὁ Σύλλογος λοιπὸν μὲ ὄλας τὰς δυνάμεις τῶν πνευμόνων του ἄς διαμαρτυρηθῆ διὰ τὴν ἐγκληματικὴν ἀπάθειαν καὶ ἀναληγσίαν τῶν διεπόντων τὰ ἐθνικὰ ταῦτα καθιδρύματα, τὰ ὁποῖα τόσον στενὰ καὶ μὲ τόσον τοπικὸν χρῶμα περιέβαλον μικρόνοες patriῶται.

Με ηὐχαρίστησε πολὺ ἡ εἶδῃσις, ὅτι ὁ ἐκ Χουδίου ὑπότροφος Πασχαλίδης θὰ διαπρέψη ἐφέτος. ἔχομεν τὴν εὐχάριστον εἶδῃσιν νὰ σᾶς ἀναγγείλωμεν, ὅτι καὶ ἐν τῇ κατὰ Χάλκην Θεολογικῇ Σχολῇ ὑπότροφοι δύο συμπατριῶται μου διακρίνονται διὰ τὴν ἐπιμέλειαν καὶ χρηστότητα μεταξὺ τῶν πολλῶν συμμαθητῶν των.

Ἐγκλειστῶς εὐρίσκετε καὶ μίαν ἀλληλογραφίαν μου διὰ τὰ σχολεῖα τῆς πατρίδος μου Ὁρτάκιοϊ.

Νῦν ὅτι αἱ ἐλληνοτουρκικαὶ ἐν γένει σχέσεις εὐρίσκονται εἰς τὴν εὐάρεστον κατάστασιν ἐπικαίρον θεωρῶ τὴν στιγμὴν, ὅπως ὁ Σύλλογος ἐντείνῃ ἐλευθεριώτερον τὰς δυνάμεις του. Τοιαύτην καλὴν εὐκαιρίαν δὲν θὰ ἐπιτύχωμεν καὶ ἄλλην. Πρέπει νὰ διαδοθῇ εἰς τοὺς τουρκικοὺς πρὸ πάντων κύκλους, καταπολεμοῦντες τὰς ξένας προπαγάνδας οὐ μόνον ἑαυτοὺς περισώζομεν ἀλλὰ ἐξυπηρετοῦμεν καὶ αὐτὰ τὰ ἀληθῆ συμφέροντα τῆς Τουρκίας. Ὑπὸ τοιαύτην πολὺ περιωρισμένην, ἐννοεῖται, καὶ στενὴν ἐννοίαν ἐπειράθην νὰ γράψω κάτι τι εἰς τὸν «Ταχυδρόμον» ἀλλὰ τὸ δευδερκὲς βλέμμα τοῦ ἀθλίου λογοκριτοῦ διέκρινε καὶ διὰ τοῦτο ἀπηγορεύθη ἡ δημοσίευσίς. Εἰς τὰ φύλλα ὅμως τῶν Ἀθηνῶν πρέπει συχνὰ νὰ γράφονται τοιαῦτα ἄρθρα.

Εἶμαι βεβαίωτος, ὅτι ἀρίστην ἐντύπωσιν θὰ διεγείρωσιν τὰ διὰ τὴν Βιθυνίαν ἔγγραφα τοῦ Συλλόγου.

Πειρώμεθα τὸν ἐλληνισμὸν τῆς Μ. Ἀσίας νὰ καταδείξωμεν καὶ διὰ τῶν δημοτικῶν αὐτῆς τραγουδιῶν. Εἰς τοὺς γνωστούς μοι μουσικοὺς κύκλους τοῦ Μονάχου ἔπεμψα καὶ θὰ πέμψω μεγάλης ἱστορικῆς σημασίας ἄσματα οὐ μόνον ἐλληνιστὶ ἀδόμενα, ἀλλὰ καὶ τουρκιστὶ ἐν ἐλληνικῇ ὅμως ἐννοίᾳ. Ἄλλὰ περὶ τούτου ἐς ἄλλοτε.

Χαίρετέ μοι!

Ὅλος ὑμέτερος
Γεώργιος Πασχαλίδης